

WPROWADZENIE

Zagadnienie odpowiedzialności cywilnoprawnej za szkody doznane przed urodzeniem jest wielowątkowe i interdyscyplinarne, gdyż łączy w sobie materię prawniczą z naukami medycznymi czy bioetyką. Możliwość dochodzenia roszczeń z tytułu doznania uszczerbku na etapie przedurodzeniowym została przewidziana w art. 446¹ ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Kodeks cywilny¹. Ustawodawca wskazał w nim wprost, że dziecko już urodzone może ubiegać się o naprawienie doznanej szkody, która została mu wyrządzona jeszcze przed urodzeniem. Problematyka ta obejmuje więc nie tylko kwestie odpowiedzialności deliktowej, ale i kontraktowej, choć dochodzenie roszczeń – jak wynika z judykatury – w większości przypadków opierane jest na reżimie odpowiedzialności *ex delicto*.

Zagadnienie odpowiedzialności cywilnoprawnej za szkody doznane przed urodzeniem stanowi problematykę istotną nie tylko w kontekście teoretycznych rozważań prawnych, ale także praktyki jurydycznej. Dla przypisania określonego podmiotowi odpowiedzialności odszkodowawczej – a także określenia wymiaru odszkodowania w przypadku odpowiedzialności z tytułu szkód doznanych przed urodzeniem – zasadniczą kwestią jest nie tylko gruntowna analiza statusu prawnego nasciturusa, ale także zbadanie przesłanek odpowiedzialności cywilnoprawnej i zestawienie uzyskanych ustaleń z roszczeniami *wrongful conception*, *wrongful birth* oraz *wrongful life*.

W tytule pracy posłużono się pojęciem odpowiedzialności „za szkody doznane przed urodzeniem”. Celem tego zabiegu było podkreślenie faktu, że problematyka ta wiąże się nie tylko z tymi uszczerbkami, do których dochodzi w okresie od implantacji zarodka w ciele kobiety do chwili porodu, ale obejmuje swym zakresem szersze kryterium intertemporalne. W polskiej doktrynie i judykaturze widoczna jest tendencja do używania pojęcia „dziecko poczęte, lecz nienarodzone”, co – wobec różnorodnej nomenklatury stosowanej w przepisach prawa dla określenia etapu przedurodzeniowego człowieka – może przysparzać trudności interpretacyjnych. Stąd dla określenia przedurodzeniowej fazy rozwoju człowieka w niniejszych rozważaniach używa się najczęściej pojęcia *nasciturus*, nawiązując do tradycji prawa rzymskiego, a tym samym wprowadzając nazewnictwo neutralne ideologicznie i światopoglądowo.

Wybór tematyki badawczej monografii związany jest przede wszystkim z nierozwiązanymi dotąd problemami teoretycznymi, które przekładają się na trudności w praktycznym stosowaniu konstrukcji odpowiedzialności za szkodę doznaną przed urodzeniem. Kwestie te jako szczególnie istotne jawią się wobec nieustannego rozwoju medycyny i nauk pokrewnych, umożliwiające stosowanie technik

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2024 r., poz. 1061).

medycznie wspomaganey ludzkiej prokreacji (ang. *Medically Assisted Procreation*, MAP; *Assisted Reproductive Technology*, ART), które zarówno prawników, jak i bioetyków stawiają przed całkiem nowymi wyzwaniami. Wydaje się, że sprawy, dotyczące odpowiedzialności cywilnoprawnej w związku z procedurami wspomaganych narodzin, między innymi zapłodnieniem pozaustrojowym *in vitro* (ang. *in vitro fertilisation*, IVF), sztuczną inseminacją (ang. *artificial insemination*, AI), genetyczną diagnostyką preimplantacyjną (ang. *preimplantation genetic diagnostic*, fr. *diagnostostic génétique préimplantatoire*, niem. *Präimplantationsdiagnostik*, PID, PGD) czy macierzyństwem zastępczym – będą bardzo często stanowić wyzwania interpretacyjne dla prawników, a orzecznice dla sądów. Regulujące możliwość wystąpienia z roszczeniem z tytułu szkody doznanej przed urodzeniem przepisy są, jak się wydaje, nie tylko niewystarczające, ale coraz bardziej nie nadążają za rozwojem nauk medycznych (co szczególnie wyraźnie widać w analizowanych tu koncepcjach „*savior sibling*”, „*child designer*” czy „*designer disability*”).

Wydaje się zatem, że także dla prawniczej praktyki omawiane w niniejszej pracy zagadnienia mają znaczenie fundamentalne. Związane ściśle z tematem kwestie dotyczące początku ludzkiego życia i prawami *nasciturusa* są bez wątpienia skomplikowane i bywają kontrowersyjne – między innymi dlatego (a może właśnie z tego powodu) wymagają kompleksowego omówienia. Nie bez znaczenia jest również fakt, że kwestia odpowiedzialności cywilnoprawnej za szkody doznane przed urodzeniem może stać się ważnym zagadnieniem dla innych podmiotów (nie tylko dla doznającego uszczerbku *nasciturusa*, ale również jego rodziców czy bliskich).

Należy również podkreślić, że – w związku z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 roku², na mocy którego została derogowana tzw. przesłanka embriopatologiczna dopuszczalności przerywania ciąży określona w art. 4a ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży³ – nie powstało opracowanie odnoszące się do dostępu do badań przedurodzeniowych lub podejmujące tematykę możliwości dochodzenia roszczeń w związku z uniemożliwieniem przeprowadzenia dopuszczalnej przez prawo terminacji ciąży, a tym bardziej analizujące wpływ wskazanego orzeczenia na prawa prokreacyjne. Niniejsze rozważania stanowią pierwszą spójną koncepcyjnie pracę, dotyczącą tej materii.

Dla przeprowadzenia analizy odpowiedzialności z tytułu szkody doznanej przed urodzeniem istotne jest zbadanie przepisów kodeksu cywilnego – zwłaszcza zawartych w księdze trzeciej (zobowiązania) i czwartej (spadki), które będą relewantne dla odpowiedzialności cywilnoprawnej z tytułu wskazanych uszczerbków. Choć monografia nie ma charakteru prawnoporównawczego, udzielenie spójnych

² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 roku, K 1/20, LEX nr 3071397.

³ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. z 2022 r., poz. 1575).

odpowiedzi na pytania wyłaniające się z analizy tematu monografii wymaga zastosowania (pomocniczo) szerszego tła badań w aspekcie prawnoporównawczym.

W kontekście prawnoporównawczym przedmiotem badań objęto z jednej strony współczesne regulacje, odnoszące się (między innymi) do prawa do ochrony życia *nasciturusa*, statusu prawnego gamet i embrionów, z drugiej zaś – do odpowiedzialności za szkody doznane przed urodzeniem w judykaturze państw obcych, z uwzględnieniem rozważań, dotyczących szkód prekonceptyjnych (następczych). Ponadto dokonano także analizy prawnoporównawczej roszczeń *wrongful conception*, *wrongful birth*, *wrongful life*, które swoje źródło mają w doktrynie i judykaturze amerykańskiej i europejskiej (w szczególności Anglii i Niemiec). Dokonując doboru aktualnych regulacji prawnych oraz przywołując przykłady orzecznictwa związanego z omawianą problematyką, za punkt wyjścia przyjęto obecny kształt stosowanych rozwiązań w prawie amerykańskim, brytyjskim, niemieckim i francuskim. Pozostałe przykłady stanowią jedynie uzupełnienie badań porównawczych.

Z uwagi na ograniczone (i niewystarczające w niektórych aspektach) regulacje prawa polskiego, odnoszące się do zagadnień związanych z zasadniczym tematem rozważań, odwołano się także do aktów prawa międzynarodowego – przede wszystkim Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 roku⁴ oraz Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Godności Istoty Ludzkiej wobec Zastosowań Biologii i Medycyny⁵, zwłaszcza jeśli chodzi o zagadnienia związane z godnością, prawem do ochrony życia, zdrowia, eksperymentów medycznych czy pojmowaniem *nasciturusa* w kategorii pacjenta.

W powstaniu niniejszej monografii istotną rolę odegrały osoby, do których kieruję wyrazy wdzięczności.

Wyjątkowe podziękowania składam mojemu Mistrzowi – Panu dr. hab., prof. UŚ Mariuszowi Frasowi za wszelkie wskazówki merytoryczne, opiekę i pomoc przy tworzeniu koncepcji oraz redagowaniu niniejszej publikacji, zaś przede wszystkim za nieocenione wsparcie, dobre słowo, na które zawsze mogłam liczyć oraz liczne, niezwykle inspirujące rozmowy. Dziękuję za życzliwość, otwartość na dialog oraz gotowość do dzielenia się wiedzą, co stanowiło dla mnie inspirację i motywację na każdym etapie badań.

Dziękuję również Pani dr. hab., prof. ALK Magdalenie Olczyk oraz Panu prof. dr. hab. Mariuszowi Załuckiemu za wnikliwe recenzje mojej rozprawy doktorskiej oraz cenne uwagi, na które starałam się odpowiedzieć w tej publikacji, a które pozwoliły mi udoskonalić zarówno rozprawę doktorską, jak i niniejszą monografię.

⁴ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284).

⁵ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Godności Istoty Ludzkiej wobec Zastosowań Biologii i Medycyny: Konwencja o prawach człowieka i biomedycynie (Przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 19 listopada 1996 roku), https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/ETS164Polish.pdf (dostęp: 26.03.2024).

Nie sposób pominąć wyrazów wdzięczności wobec Recenzenta Wydawniczego, Pani dr hab., prof. UŚ Aleksandry Wentkowskiej za profesjonalną ocenę rękopisu i niezwykle cenne sugestie.

To dzięki Państwa zaangażowaniu ta praca mogła osiągnąć swój ostateczny kształt.

Rodzinie i Przyjaciołom dziękuję za wyrozumiałość, życzliwość i nieustające wsparcie, które towarzyszyły mi na każdym etapie pracy i umożliwiły jej pomyślne ukończenie.